

KIS-498 – Gl. fond, fonder, fondement, fondamental

(GE – 19 08 96)

Kemplezh eo ar sterva ma emañ an termenoù gallek, kemplezh ivez arver an termenoù brezhonek keñverek.

Emañ orin Gl. *fond-* el La. fundus "don, deun, strad, goueled ; glad ; sol, diazez". An deveradoù funda#me(n, funda#menta#lis, funda#menta#l"(te(r, funda#mentum, funda#"(o#nes, funda#to(r, funda#tus, fund"(tu(s, fundo, h.a. a gaver ganto endeo ul lod mat eus ar c'hemeradurioù gallek.

A. – FOND

Tremen ne rin ken war ar c'hemeradurioù trael : **strad, goueled, sol, don, deun, traoñ**, ha menegiñ daou ster deveret :

A I. – El Livouriezh hag e Bretoniezh ar gestalt : a-gevenep d'al *lun* an drekleur anezhañ, Br. **goueled**.

Dans la perception, il y a toujours constitution d'une forme sur un **fond**. Aucun objet, aucun groupe d'objets n'est spécialement désigné pour s'organiser en **fond** ou en forme : tout dépend de la direction de mon attention. [...] Car le **fond** est ce qui est vu par surcroît, ce qui est l'objet d'une attention purement marginale. J. P. SARTRE (in FOULQUIE, p. 285).

*Er merzhout e vez bepred ampart ul lun war ur **goueled**. Ergorenn ebet, stroll ergorennoù ebet ne vez lakaet dezho a-gentouez emdrevnañ e rezh **goueled** pe e rezh furm : emañ an traoù e dalc'h durc'hadur va evezh. [...] Rak ar **goueled** eo pezh a weler ouzhpenn, a vuk dezhañ an evezh a-ziarlez.*

A II. – El Lennegezh hag er Brederouriezh : a-gevenep d'ar *form*, pezh a dle, dre bennaenn, trebadout d'an treuzyezhañ, Br. **danvez**.

Le travail littéraire n'est pas décomposable en deux moments, dont l'un serait la recherche d'une vérité et le second la traduction de cette vérité

dans une langue correcte : c'est dans un même effort que forme et **fond** doivent surgir du chaos et de l'indolence. Et souvent même, il arrive que le **fond** procède de la forme, comme on le devine par les confidences des poètes. J. GUITTON (in FOULQUIE, p. 285)

*Ne zigidier ket al labour lennegel etre daou lankad, an eil o vezañ holc'hiñ ur wirionez, egile treiñ an kez gwirionez en ur yezh reizh : e ser an un striv ez eskor furm ha **danvez** eus ar rouestl hag an difraou. Alies zoken e vez an **danvez** diwar ar furm, evel a zo da intent dre gennaouadennoù ar varzhed.*

B. – FONDER

Ne chomin ket gant ar sterioù trael naket, ar re-mañ o vezañ dec'heriet gant Br. **sevel**, **diazezañ**, **adeiladiñ** (war ur gwastad start).

Diwar vont, menegomp Br. **fontañ**, daousteriek : a) "diazezañ", b) "mont d'ar font, eleze d'an traoñ, kouezhañ en e boull ; diskar, distrujañ", mat da zerc'hel e kadav pa c'hallo marteze talvout en arverioù prederel a seurt gant re an Al. *Grund, Abgrund...*

Tri derez a c'haller digej er c'hemeradurioù deveret :

B I. – Dre leterc'had er gedvuhez, er Politikerezh : Gl. *fonder* une société commerciale, Br. **diazezañ** ur c'hevredad kenwerzh ; Gl. *fonder* un parti, Br. **sevel** ur strollad ; Gl. *fonder* une république, Br. **ensaviñ** ur republik.

B II. – Er Brederouriezh eo bet kaset al leterc'had ken pell ma ranker gwelout kentoc'h ennañ un dienderc'had. En derez-mañ e vez gant Gl. *fonder* ar c'hemeradur "diazezañ" :

B II a. – E-keñver kemez : Br. **soliañ**. Sk. : “**Soliañ** a reer ar saveleannoù war arsellerezh an anadennoù ”.

B II b. – E-keñver realezh : Br. **soliañ**. Sk. : “**Soliañ** an oberoù war un divezouriezh ”.

B III. – Er Brederouriezh, gant ar c'hemeradur "kantreizhañ" ; arveret e vez neuze en adanor peurliesañ (Gl. *fondé*, Br. **soliet**) :

B III 1. – E-keñver kemez : Br. **bezañ soliet**, **kantreizh**. Sk. : “ Ur c'houlakadenn a lavarer **soliet** pa vez arselladennoù a-walc'h da reiñ kantreizh dezhi. ”

B III 2. – E-keñver realezh : Br. **bezañ soliet**, **kantabeg**, **kantreizh**, **kantreol**, **kempoell**, h.a. Sk. : “**Soliet** eo an devredad-mañ” [eleze "**kempoell** (Gl. *conséquent*)

diouzh ur pal", "**kantabeg** (Gl. *motivé*) diouzh an amveziadoù", "**kantreizh** (Gl. *justifié*) diouzh un divezouriezh", h.a.]

Menegomp arver ur verb **solietaat** "lakaat da vezañ soliet" :

*Aes eo neuze kompren penaos ne ra ket an imbourc'herion forzh petore goulakadur hervez o faltazi hogen bepred ar goulakadur **solietañ** gwellañ, hag argerzh an imbourc'h gouiziel zo e dibenn dezrann un argerzh **solietaat**. Emsav 83, 1973, p. 369.*

C. – FONDEMENT

Diwar ar ster trael e loc'himp c'hoazh : "parzh eus ar mogeriadur dindan rez douar a saver an adeilad diwarnañ", Br. **diazez, solvaen** (kinniget gant VALL.SUP. diwar Kb. *syfaen*).

Dre leterc'had, e-keñver preder ha kedvuhez ez eus un dasparzh kemeradurioù heñvel a-walc'h ouzh an hini hon eus kavet gant Gl *fond*. Sl. ivez KIS-022, La-03, pp. 85 hh.

C I. – E-keñver Politikerezh e komzer da skouer eus Gl. le(s) *fondement(s)* de la démocratie, Br. **diazez** ar werinelezh. Merkañ e wisk an termen gallek un arliv kealiadurel, stourmerezhel, moederezhel na vez ket gant an termen brezhonek : gant Br. **diazez** ur gevrat e klot Gl. les *bases* d'un contrat ; gant Br. **diazez** ar Stad, Gl. les *assises* de l'État.

C II. – Er Brederouriezh e vez peurliesañ intentet Gl. *fondement* gant ar ster "diazezañ", "disoc'h an diazezañ", h.a. :

C II 1. – Pennaenn emañ soliet udb. warni. Br. **sol, soliadur**, Al. *Grund, Grundsatz, Grundlage*.

C II. 1a – E-keñver kemez :

Le *fondement* de l'induction est un principe tel qu'on en puisse déduire formellement le droit de passer des faits aux lois. A. LALANDE, *Voc. phil.*, p. 364.

Sol an anren zo ur bennaenn hevelep ma c'haller dezastum ent furlmel diouti ar gwir da dremen eus an devoudoù d'ar saveleñnoù.

An doded ameeun n'en deus enta soliadur piaouel ebet ; bez' ez eo e soliadur e dibenn dezrann hini an dodedoù savelet eeun ; savelet eo enta, n'eo ket diwar ur sol piaouel, hogen diwar gostez, dre hantererezh e amezeion er steudad. KIS-090, La-05, p. 64.

C II. 1b. – E-keñver realezh :

Fondement de la morale. Principe d'où se déduisent les vérités morales particulières dans un système éthique donné. Par exemple, la valeur unique du plaisir, selon ÉPICURE. A. LALANDE, id., pp. 364-365.

Sol an divezouriezh. Pennaenn ma tezasstumer diouti gwirioneziou buhezel ur reizhiad divezel lavaret. Da skouer, talvoud unel ar bliz, hervez EPIKOUROS.

C II 2. – Savelañ udb. diwar ur sol. Br. **soliañ**, Al. *Begründung*. Sk. : “ **Soliañ** an divezouriezh war al lezenn, war ar garantez, h.a. ”

C II 3. – Klask ha diazezañ ur sol evit udb. Br. **soliañ**, **desoliañ**, Al. *Grundlegung*.

Al. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, titl ul levr gant KANT, troet peurliesañ e Gl. *Fondements de la métaphysique des mœurs*, a ve e Br. *Desoliadur trabedel ar vuhezegezh*. (Sl. KIS-022, id., p. 86 ; KIS-079, La-05, pp. 45 hh.)

C III. – Er Brederouriezh — hag er gedvuhez — gant ur c'hemeradur kantreizhañ. E galleg ez eo kenster ar geriennoù *fondé ~ non fondé* hag *avec fondement ~ sans fondement*. E brezhoneg, *soliet ~ ansoliet* a lavarer ivez *gant sol ~ hep sol, disol*.

Les Coperniciens parlent avec les autres hommes du mouvement du soleil, et avec *fondement*... LEIBNIZ (in A. LALANDE, *Voc. phil.*, p. 364).

Komz a ra ar Gopernikaded gant an dud all eus loc'h an heol ha gant sol.

E gwir e oa ar c'hweluniadoù un dañjer evit ar Strollad : kement a sol a oa dezho ha d'ar Strollad evit embann e oant leuridi ar renkad vicherour. Emsav 13, 1968, p. 22.

Pezh a ve « gwir » eo an touell hepken a-benn ar fin. Ha c'hoazh ned eo ket un touell enebet ouzh un dra a ve « gwir », met un ober dizave ha disol. Emsav 127, 1978, p. 21.

War urzh Maodiern ar Brezel e voe graet diouzhtu un enklask a lakaas a-wel disolded tamalloù Quesnay de Beaurepaire. Emsav 122, 1977, p. 36.

Menegomp daou stroll deveradoù diwar **sol** ma kaver ar c'heal "diazez" :

Br. **solius** "a c'haller kemer da sol, fiziout warnañ", Gl. *fiable*.

E se ez eo [ALTHUSSER] kondaonet da glask sol er solidadelezh. Ar soliad-elezh avat zo soliet met n'eo ket solius. N'eus sol ebet da gavout enni. Emsav 118, 1976, p. 389.

Br. **soliek** "perzh sol dezhañ" ; testeniet er verb **soliekaat** :

An anadenn-se a anvfen a-walc'h ar soliekaat : an emsaverezh oa un arc'hwel soliet er vuhez kozh, dont a ra da vezañ sol arc'hwelioù ar vuhez nevez. Emsav 40, 1970, p. 142.

Mat eo ober anv ivez eus ur rumm termenou all diwar Br. *soliad*- ganto ur roll pouezus er Brederouriezh pa zaveont d'ur meizadur a ra eus an devoudoù ergorel ar *sol* nemetañ d'an anaout, ar *soliad* digen oc'h amparañ ar werc'helezh. Diwarno an deveradoù (a gaver arveret kenan en *Emsav* ha *Preder*) : **soliaadel, soliaadelezh, soliadelaat, soliaadelour, soliaadelouriezh, soliadek, soliaadegezh, soliadekaat**, h.a. Adkemer a ran an destenn meneget dindan *solius* amañ diaraok :

Ar soliaadelezh avat zo soliet met n'eo ket solius. N'eus sol ebet da gavout enni. War-du ar stadadenn-se evelkent e sach dizoloadennoù MARX, FREUD, h.a. ; unan hag unan, evel en ur c'hoari kilhoù, e tiskaront ar soliadurioù graet war ar soliaadelezh : an ego n'eo ket sol an dangorenn, an dangorenn n'eo ket sol an ergorelezh, mab den n'eo ket kreizenn ar werc'helezh ; petra a ra ar brederourion, MERLEAU-PONTY, ALTHUSSER, h.a. o tont war-lerc'h an diskarerion gilhoù ? Ma n'eo ket kilañ, mont pelloc'h, « donoc'h », da adsevel o c'hilhoù war ur sol solutoc'h, met bepred er soliaadelezh : an diemouez, ar gestalt, ar struktur, ar praksiz, h.a. Emsav 118, 1976, p. 389.

D. – FONDAMENTAL

Un diruzadur zo c'hoarvezet gant steriegezh an adanv-mañ. Mar chom kennotet keal ar sol, an diazez, e wisk peurliesañ ar c'hemeradur "pouezusañ holl". E se n'en kaver ket e geriadurioù ar Brederouriezh. D'e studiañ e stagimp gant tri domani ma reer anezhañ un arver arbennik :

D I. – Er Bolitikouriezh e reer anv eus Gl. *loi fondamentale* :

[Ar Roue] n'edo liammet nemet gant Bonlezennoù ar Rouantelezh, dispis kenan, o verkañ e wirioù hag e vrientoù kent pep tra. Emsav 44, 1970, p. 252.

D'an 8 Mae 1949 he deus Alamagn Gornog degemeret ur "vonlezenn" (Grundgesetz), sellet ganti evel ur Vonreizh "ersezadel". Emsav 47, 1970, p. 363.

D II. – Er Ouezoniezh e reer Gl. *recherche fondamentale* eus an imbourc'h gouestlet d'an anaout pur a-gevenep d'an imbourc'h amkanet d'an dedalvout. Br. **bonimbourc'h**.

D III. – Er Sonouriezh e kaver an termenou Gl. *note fondamentale, son fondamentale* da arouezañ an notenn, ar son o talvoud da ziazez d'ur c'hlotad. Gant

VALL. e kaver Br. **pennson, son diazez**. An eil termen-mañ a gaver ivez gant Perig HERBERT, sl. *Hor Yezh* 131-132, 1980, p. 20.

D IV. – El Lennegezh hag er prezeg pemdez e roer da Gl. *fondamental* kemeradurioù dispis pe dispisoc'h, nepred hep an disterig stambouc'h kevaraezet gant meurdezusat hanc'her :

L'objectivité est un principe *fondamental* pour un homme de science.

Evit ur gouiziad ez eo an ergoregezh ar bennaenn diazez.

L'idée *fondamentale* d'un système.

Mennoz blein (pennvennoz, bonvennoz) ur reizhiad.

La thèse *fondamentale* d'un philosophe.

Dodad boniek (gwriziadek) ur prederour.

La première critique *fondamentale* de la bonne conscience [...] nous la devons à Hegel. CAMUS (in *Le Petit Robert*).

An dezvarnadenn wriziadek kentañ war ar goustiañs vat [...] a zleomp da Hegel.

Er frazenn da heul, penaos e ve intentet Br. **bonel** e galleg estreget dre *fondamental* :

Un digemm bonel zo, avat, etre Spered denel ha Spered ael. Jil EWAN, Preder 76-78, 1965, p. III.

E berr, lies termen brezhonek ez eus a-dal da Gl. *fondamental* hervez an arlvioù : **soliek**, **boniek** (hv. Gl. *radical*), **gwriziadek** (hv. Gl. *radical*), **bevret** (hv. Gl. *vital*), **diazez**, **diazezel**, **diazezus**, **desavelus**, **diziouerus**, h.a.

E. – FONDAMENTALISTE

Graet e vez gant an termen-mañ en daou zomani diforc'h krenn :

E I. – Er Brotestantiezh amerikan, oc'h adanviñ luskadoù mennet da stourm ouzh ar frankizouriezh teologek ha nep furm a arnevezouriezh, ouzh ar *Social Gospel* pergen. E brezhoneg e kinnigfen **bonelour** betek gouzout.

E 2. – Er Ouezoniezh, nep gouezoniour o labourat war ar *bonimbourc'h*. Br. **bonimbourc'her**.